

CU PRIVIRE LA O GEMĂ DIN COLECȚIA BRUKENTHAL

Radu Ardevan*

Cuvinte cheie: *gemă romană, sec. III, criptocreștină, colecția Brukenthal.*
Mots – clés: *gemme romane, IIIe siècle, crypto-chrétienne, collection Brukenthal.*

În anul 1965 a fost publicată colecția de geme a Muzeului Brukenthal din Sibiu¹. Cu acest prilej a fost semnalată și o asemenea mică piatră gravată care, după opinia noastră, merită o atenție specială².

Deoarece imaginile fotografice din publicația inițială sunt de dimensiuni reduse și de slabă calitate, a fost nevoie mai întâi de o nouă fotografiere a piesei, în tehnica digitală, pentru a o restudia³. Imaginea ei mărită (vezi mai jos, Pl. I/1) oferă posibilități sporite de studiere și interpretare.

Este vorba de o gemă din carneol⁴, material translucid foarte mult folosit în Antichitatea romană⁵; are culoare roșcată și în lumină capătă aspect portocaliu. Gema are formă ovală cu suprafață plană, iar în secțiune prezintă profil trapezoidal. Dimensiunile pietrei sunt de 11 x 10 x 2,7 mm. A fost montată într-un inel de aur ce nu pare antic, ci mai curând modern (nu are forma tipică a inelelor romane); această impresie este susținută de micile deteriorări ale pietrei, vizibile pe margine⁶. Piesa are numărul de inventar 1166 și aparține vechilor colecții ale muzeului sibian. Prin urmare, nu se cunoaște locul de proveniență, ea putând fi achiziționată de colecționarul fondator al muzeului de pe piața de antichități a vremii⁷.

Pe fața superioară, gema discutată acum poartă imaginea unui pește și a unui trident. Calitatea desenului și a gravurii este destul de mediocră. Dar, categoric, este vorba de un artefact antic autentic - și nu de vreo imitație

renascentistă ori modernă; tocmai nivelul artistic mai redus garantează autenticitatea lui.

Imaginea peștelui este orientată spre stânga și ocupă zona superioară a suprafeței. Conturul exterior a fost realizat cu oarecare stângăcie, printr-o linie frântă incizată. Însă detaliile anatomice sunt redede cu grijă. Se disting bine capul și ochiul peștelui, precum și înotătoarea dorsală și cele ventrale⁸, coada și chiar solzii care îi acoperă corpul. Din punct de vedere artistic, imaginea este destul de reușită și foarte sugestivă.

În partea inferioară a câmpului se vede tridentul, orientat tot spre stânga și realizat prin simple linii drepte incizate. Atrag atenția vârfulurile ca de săgeată ale celor trei dinți.

Problema care ne-a stârnit interesul a fost interpretarea acestei imagini (vezi Pl. I/2).

După cum bine se știe, micile pietre semiprețioase gravate erau podoabe foarte apreciate în lumea antică greco-romană⁹. Dar multe dintre ele constituiau și amulete, fiind creditate cu puteri magice și prețuite ca atare¹⁰. Pentru a înțelege rostul reprezentărilor plastice menționate mai sus am început prin a căuta analogii în literatura de specialitate¹¹ care ne-a fost accesibilă. Spre surprinderea noastră, în majoritatea publicațiilor consultate nu am găsit nici o piesă similară¹². Faptul dovedește că figurația de acest fel este relativ mai puțin

⁸ Tocmai acest detaliu permite a se stabili orientarea imaginii.

⁹ Roszbach 1910, 1087-1094; Krug 1980, 155; Gramatopol 1982, 206; Gramatopol 1991, 14-15, 43, 76-77; Krug 1995, 186-189; Dembski 2005, 31.

¹⁰ Roszbach 1910, 1098-1114; Lamer 1910, 42; Krug 1980, 156-157; Gramatopol 1982, 209-210; Krug 1995, 190; Gramatopol 1991, 209-211; Dembski 2005, 42.

¹¹ Astăzi există foarte multe publicații, vezi: Țeposu-David 1960, 525-526; Gramatopol 1974, 312-315; Krug 1980, 256-260; Krug 1995, 217-218; Dembski 2005, 179-185.

¹² Furtwängler 1900; Zwierlein-Diehl 1973; Krug 1975; Krug 1977; Zwierlein-Diehl 1979; Krug 1980; Krug 1980a; Platz-Horster 1984; Platz-Horster 1994; Geszthelyi 2000. Lucru valabil și pentru colecțiile românești: Țeposu-David 1960; Tudor 1967; Țeposu-Marinescu - Lakó 1973; Gramatopol 1974; Covacef - Chera-Mărgineanu 1977.

* Catedra de istorie antică și arheologie, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea Babeș-Bolyai, Str. M. Kogălniceanu nr. 1, 400084, Cluj-Napoca, e-mail: rardevan@gmail.com.

¹ Țeposu-David 1965.

² Țeposu-David 1965, 102, nr. 57 (pl. V, fig. 13).

³ Ținem să adresăm și pe această cale mulțumirile noastre kolegei dr. Oltea Dudău de la Muzeul Brukenthal, care ne-a furnizat fotografiile necesare.

⁴ Ionescu 2001, 123.

⁵ Krug 1980, 155; Krug 1995, 179.

⁶ Krug 1980, 169.

⁷ Țeposu-David 1965, 83.

frecventă, precum și că ea nu este un simplu element decorativ, ci trebuie să aibă o semnificație anume.

Or, peștele este un bine cunoscut simbol al primilor creștini, care a servit adeseori spre a ilustra apartenența la Biserică, îndeosebi în vremurile persecuțiilor¹³. Reprezentări ale unui pește mai apar pe gemele romane din secolele II-III, dar nu totdeauna ele pot fi apreciate drept creștine¹⁴. Totuși, în anumite cazuri, o asemenea interpretare este posibilă. Spre exemplu, au fost considerate ca obiecte cu semnificație creștină două gеме de la Carnuntum, una cu doi pești și o ancoră, iar cealaltă cu un pește sub o ramură¹⁵. De asemenea, o gemă din Augusta Treverorum, databilă în secolele III-IV și având imaginea unui pește alături de o combinație de ancoră și trident, a fost socotită drept creștină¹⁶. În schimb, nu e sigur caracterul creștin al unei piese de la Carnuntum cu un delfin¹⁷. Tot așa, trei gеме păstrate în Muzeul de Istorie și Artă din Viena și ornate cu imaginea unui delfin și unui trident, databile toate în secolul II, nu au fost considerate creștine¹⁸.

Reținem din exemplele invocate mai sus că reprezentările unui pește pe micile pietre gravate pot fi privite ca simboluri creștine - mai precis criptocreștine, iar prezența unui trident nu este incompatibilă cu această simbolistică.

Astfel că suntem înclinați să-i atribuim această semnificație obiectului discutat acum. În cazul de față trebuie să fie vorba de o piesă de podoabă, foarte probabil și cu rost de semn de recunoaștere¹⁹ ori talisman²⁰, purtată de vreun adept al creștinismului. Nu poate fi exclusă nici utilizarea ei ca sigiliu, odată ce această practică exista și la creștini, încă de la începutul secolului III cel mai târziu²¹. Gema trebuie datată în perioada preconstantiniană, deoarece mesajul creștin este prezentat voalat, doar printr-un simbol ori semn de recunoaștere inteligibil

pentru adepții noii religii, dar nu și pentru ceilalți²². De aceea am defini gema aceasta ca o piesă criptocreștină²³.

Nu avem nici un element sigur de datare. Producerea pietrelor gravate de acest fel poate fi datată în general în secolele II-III²⁴, dar folosirea lor se va fi prelungit și ulterior²⁵. Pentru piesa noastră, caracterul mai puțin reușit al reprezentării plastice pledează pentru o fabricare într-un atelier provincial, mai curând prin secolul III²⁶. Spre aceeași încadrare cronologică ne îndrumă forma piesei²⁷ și calitatea materialului utilizat²⁸.

Proveniența gemei nu se poate stabili. Pentru majoritatea pieselor din colecția baronului Brukenthal se presupune o origine din afara Transilvaniei, fiind procurate de pe o piață de antichități ce implica practic întreaga Europă centrală și chiar mai mult decât atât²⁹. Dar trebuie spus că nici o eventuală proveniență din vreo provincie romană dunăreană nu este imposibilă. În orice caz, se cunosc astăzi vestigii creștine sigure, databile înainte de Constantin cel Mare, în acest spațiu geografic³⁰, inclusiv în Dacia³¹.

Așa că, fără a se lega direct de istoria Daciei romane, gema discutată acum pare a reprezenta un vestigiu arheologic al cercurilor paleocreștine din vremea persecuțiilor, deci al unui aspect important de civilizație romană provincială, existent și în provincia carpatică.

Sperăm ca rândurile noastre să suscite un interes sporit pentru această problematică și eventuale noi abordări, la un nivel superior, al studiului acestor artefacte.

BIBLIOGRAFIE

Ardevan 1998,

R. Ardevan, *Autour de deux pièces paléochrétiennes de Gherla. Acta XIII Congressus internationalis archaeologiae Christianae*, Città del Vaticano - Split (1998), III, 29-36.

¹³ Forrer 1893, 23; Delatte-Derchain 1964, 283; Deichmann 1983, 171; Gudea-Ghiurco 1988, 79; Danielou 1998, 6, 47-50, 55. Cf. Zugravu 1997, 180, excesiv de reticent în acest sens.

¹⁴ Dembski 2005, 39 (nr. 959 *sqq.* din catalog).

¹⁵ Dembski 2005, 41 (nr. 959 și 965). În primul caz s-a remarcat și aspectul cruciform al ancorei (Dembski 2005, 146).

¹⁶ Krug 1995, 212, nr. 68.

¹⁷ Dembski 2005, 146, nr. 940.

¹⁸ Zwierlein-Diehl 1991, 101, nr. 1909-1911. Cf. Gudea-Chiu 2005, 29 (delfinul împreună cu un trident ar fi o reprezentare tipică pentru gnostici).

¹⁹ Gudea-Chiu 2005, 26.

²⁰ Gudea-Ghiurco 1988, 43.

²¹ Zugravu 1997, 179; Dembski 2005, 25.

²² Zugravu 1997, 176; Dembski 2005, 39.

²³ La data primei publicări, o asemenea interpretare nu era luată în considerație (Gudea-Ghiurco 1988, 25-29).

²⁴ Gudea-Ghiurco 1988, 54-55, 79-80, 82.

²⁵ Krug 1980, 155; Krug 1995, 186.

²⁶ Dembski 2005, 46-47. Dar calitatea și stilul reprezentării plastice nu reflectă fidel momentul confecționării (Dembski 2005, 45-46).

²⁷ Krug 1980, 155.

²⁸ Krug 1995, 181.

²⁹ Teposu-David 1965, 83.

³⁰ Gudea-Ghiurco 1988, 97-98.

³¹ Gudea-Ghiurco 1988, 130; Ardevan 1998, 32-34.

- Covacef - Chera-Mărgineanu 1977,
Z. Covacef, C. Chera-Mărgineanu, Geme din Muzeul de Istorie Națională și Arheologic Constanța. *Pontica* 10, (1977), 191-202.
- Danielou 1998,
J. Danielou, *Simbolurile creștine primitive*, Timișoara (1998).
- Deichmann 1983,
F. W. Deichmann, *Einführung in die christliche Archäologie*, Darmstadt (1983).
- Delatte-Derchain 1964,
A. Delatte, Ph. Derchain, *Les intailles magiques gréco-egyptiennes*, Paris (1964).
- Dembski 2005,
G. Dembski, *Die antiken Gemmen und Kameen aus Carnuntum*, Wien (2005).
- Forrer 1893,
R. Forrer, *Die frühchristlichen Alterthümer aus dem Gräberfelde von Achmin - Panopolis*, Straßburg i. E. (1893).
- Furtwängler 1900,
A. Furtwängler, *Die antiken Gemmen*, I-III, Leipzig-Berlin (1900).
- Gesztelyi 2000,
T. Gesztelyi, *Antike Gemmen im Ungarischen Nationalmuseum*, Budapest (2000).
- Gramatopol 1974,
M. Gramatopol, *Les pierres gravées du Cabinet numismatique de l'Académie Roumaine*, Bruxelles, coll. Latomus 138, (1974).
- Gramatopol 1982,
M. Gramatopol, *Dacia antiqua. Perspective de istoria artei și teoria culturii*, București (1982).
- Gramatopol 1991,
M. Gramatopol, *Artele miniaturale în Antichitate*, București (1991).
- Gudea-Chiu 2005,
N. Gudea, D. Chiu, Descoperiri creștine timpurii (până la 313 p.Chr.) în provinciile romane din jurul Daciilor. Contribuții la istoria creștinismului timpuriu (preconstantinian). *StudiaUBB. Theologia catholica*, L, (2005), 1, 9-84.
- Gudea-Ghiurco 1988,
N. Gudea, I. Ghiurco, *Din istoria creștinismului la români. Mărturii arheologice*, Oradea (1988).
- Ionescu 2001,
C. Ionescu, *Expertiza gemologică*, Cluj-Napoca (2001).
- Krug 1975,
A. Krug, Römische Gemmen und Fingerringe im Museum für Vor- und Frühgeschichte Frankfurt a. M. *Germania* 53, (1975), 113-125.
- Krug 1977,
A. Krug, Römische Fundgemmen 2. Wiesbaden und Berlin. *Germania* 55, (1977), 77-84.
- Krug 1978,
A. Krug, Römische Fundgemmen 3. Speyer, Worms, Bad Kreuznach, Mainz und Saalburg. *Germania* 56, (1978), 2, 476-503.
- Krug 1980,
A. Krug, Antike Gemmen in Römisch-Germanischen Museum Köln. *BRGK* 61, (1980), 151-260.
- Krug 1980a,
A. Krug, Römische Fundgemmen 4. Neuwied, Friedberg, Florstadt, Darmstadt, Hanau, Aschaffenburg und Koblenz. *Germania* 58, (1980), 117-135.
- Krug 1995,
A. Krug, Römische Gemmen im Rheinischen Landesmuseum Trier. *BRGK* 76, (1995), 159-218.
- Lamer 1910,
H. Lamer, *Römische Kultur im Bilde*, Leipzig (1910).
- Platz-Horster 1984,
G. Platz-Horster, *Die antiken Gemmen im Rheinischen Landesmuseum Bonn*, Köln (1984).
- Platz-Horster 1994,
G. Platz-Horster, *Die antiken Gemmen aus Xanten*, II, Köln (1994).
- Roszbach 1910,
O. Roszbach, Gemmen. *RE* VII, 1 (1910), 1052-1115.
- Tudor 1967,
D. Tudor, Pietre gravate descoperite la Romula. *Apulum* 6, (1967), 209-229.
- Țeposu-David 1960,
L. Țeposu-David, Gemele și cameele din Muzeul Arheologic din Cluj. *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, București (1960), 525-534.
- Țeposu-David 1965,
L. Țeposu-David, Colecția de geme a Muzeului Brukenthal din Sibiu. *StComS* 12, (1965), 83-120.
- Țeposu-Marinescu - Lakó 1973,
L. Țeposu-Marinescu, E. Lakó, *Catalogul colecției de geme romane. Muzeul de Istorie și Artă Zalău*, Zalău (1973).
- Zugravu 1997,
N. Zugravu, *Geneza creștinismului popular al românilor*, București (1997).
- Zwierlein-Diehl 1973,
E. Zwierlein-Diehl, *Die antiken Gemmen des Kunsthistorischen Museums in Wien*, I, München (1973).
- Zwierlein-Diehl 1979,
E. Zwierlein-Diehl, *Die antiken Gemmen des Kunsthistorischen Museums in Wien*, II, München (1979).
- Zwierlein-Diehl 1991,
E. Zwierlein-Diehl, *Die antiken Gemmen des Kunsthistorischen Museums in Wien*, III, München (1991).

CONCERNANT UNE INTAILLE DE LA COLLECTION BRUKENTHAL

Résumé

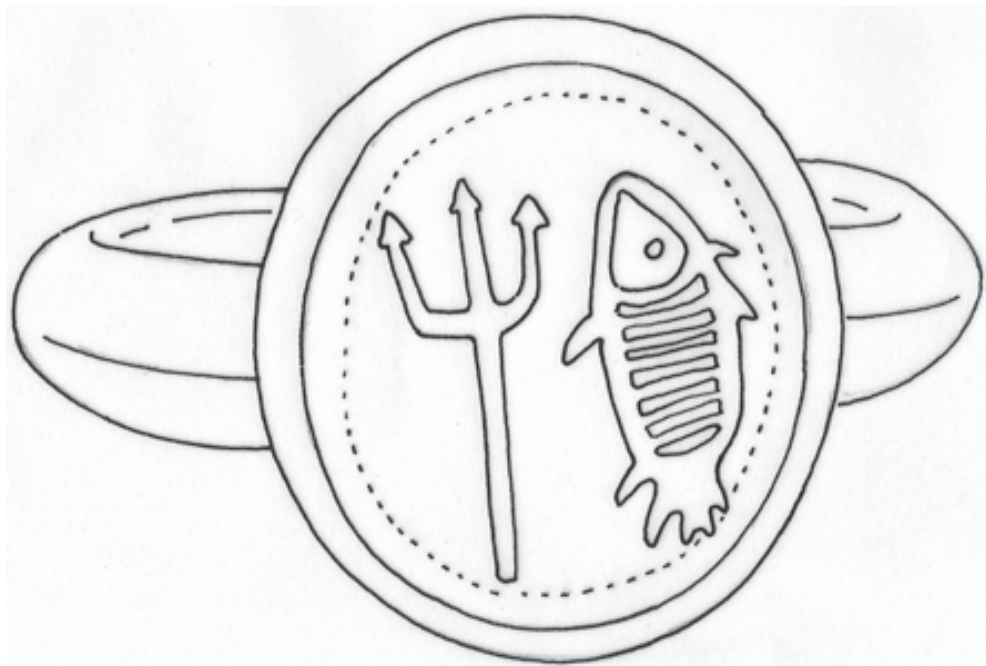
On présente une intaille romaine en chalcédoine orange, appartenant au Musée Brukenthal de Sibiu (jadis dans la collection du baron Brukenthal, le fondateur de cette institution). La provenance y est inconnue.

La pièce est décorée d'une image assez schématique d'un poisson et d'un trident. Il n'y a qu'un petit nombre d'analogies connues qui nous sont devenues accessibles. Il semble s'agir d'un objet à signification crypto-chrétienne, fabriqué pendant le IIIe siècle, avant l'Édit de Milan.

Ce petit objet, ayant très probablement le rôle d'amulette aussi, illustre la vie et les moeurs des anciens chrétiens à l'époque des persecutions, un aspect de la civilisation romaine provinciale existant en Dacie également.

1

2

Pl. I. 1. Gemă din colecția Brukenthal (fotografie)
L'intaille du Musée Brukenthal (photo).
2. Gemă din colecția Brukenthal (desen)
L'intaille du Musée Brukenthal (dessin).